

TÓTH NIKOLETT ÁGNES

Gondolatok a sportesemények biztonságának kérdéseiről

Thoughts on Issues of Sports Event Safety and Security

Abstract: In the present paper, I seek answers to the following questions: What are the reasons for football hooliganism? What precursors, tragic events, and disasters in various stadiums took place in the last few decades that focused the attention of those involved in securing events on the fact that the existing practices had to be changed and that the creation of new legal instruments was necessary? As order is a basic value for each society, and, although perfect safety cannot be guaranteed unfortunately, those involved in securing sports events need to take every effort in order to provide it.

Keywords: sports policing, sports event, football hooliganism, Taylor, crowd psychology, admission

Összefoglaló: Jelen tanulmányomban arra keresem a választ, hogy melyek a futballhuliganizmus okai, illetve hogy milyen előzmények, tragikus események, stadionkatasztrófák történtek az elmúlt évtizedekben, amelyek felhívták a rendezvénybiztosításban közreműködők figyelmét arra, hogy változtatni kell a kialakult gyakorlaton, és szükséges új jogi normák megalkotása is. Hiszen a rend minden társadalom számára alapvető érték, a teljes biztonság garantálása azonban sajnos nem képzelhető el, mégis a sportrendezvények biztosítása során közreműködők törekednek ennek megvalósítására.

Kulcsszavak: sportrendészet, sportrendezvény, futballhuliganizmus, Taylor, tömegpszichológia, beléptetés

1. Bevezető gondolatok

A XX. század második felében a sportklubok és a szurkolók közötti ellenségeskedés a sportpályákon, főként a stadionokban egyre intenzívebben jelent meg. A tanulmányomban arra keresem a választ, hogy melyek a futballhuliganizmus okai, milyen jogsértéseket követnek el a legnagyobb számban a bűnelkövetők, akikkel szemben a fellépés mindig időszerű, hiszen a rend minden társadalom számára alapvető érték. Bár a teljes biztonság garantálása sajnos nem képzelhető el, a sportrendezvények biztosítása során a közreműködőknek törekedniük kell ennek megvalósítására. A biztonságot szolgáltatni kell, így a legfőbb cél a sportrendezvényeken, tehát a labdarúgó-mérkőzéseken is a rendbontások megelőzése.

2. A futballhuliganizmus megjelenése

Mivel a futballhuliganizmus először Angliában jelentkezett tömeges méretekben, így ott kezdődtek az első kutatások is a témában. Taylor már a hatvanas évek végétől elemezte a futballhuliganizmus társadalmi okait, hatásait. Nemcsak a stadionokat vizsgálta, hanem számos más sportág létesítményeit is; egyértelműen megállapította, hogy a labdarúgó-stadionok biztonságának szavatolása a legfontosabb feladat, egyrészt azért, mert a futball a nemzet sportjának tekinthető, másrészt azért, mert ez mozgatja a legnagyobb tömegeket. A stadionok túlszűfoltságát a legfontosabb veszélyforrásnak tekintette, és megállapította, hogy a katasztrófák legfőbb kiváltó okai az elavult stadionok, a szegényes felszereltség, a huliganizmus, a túlzott alkoholfogyasztás és a gyenge szervezés, vezetés. E publikációmban a Taylor-jelentés gyakorlati elemeit, a sportrendezvények biztosítására gyakorolt hatását szeretném bemutatni a magyar gyakorlat figyelembevételével, az elvek összevetésével.¹

A Taylor-jelentés² korábban nyolc olyan jelentés előzte meg, amelyek szintén sportrendezvényeken történt katasztrófákat követően születtek. Ebben a szerző arra jutott, hogy a tömeg viselkedését teljes biztonságot nyújtó módszerrel nem lehet kezelni, emiatt elmozdulás szükséges a rendészeti kérdés helyett az ún. komplex megközelítés irányába, felismerve azt, hogy a szurkolókat kizárólag büntetőjogi intézkedésekkel nem célszerű és nem is lehet megfékezni. A kommunikációt a klubok és a szurkolók, valamint a média irányába is fejlesztendőnek ítélte. Nagy problémát jelentett véleménye szerint a szurkolók mérhetetlen alkoholfogyasztása. Felhívta a figyelmet a nemzeti futbalszervezetek vezetési alkalmatlanságára, az infrastruktúra korszerűtlenségére.

Taylor megvizsgálta az európai tapasztalatokat is, főként Hollandia, Olaszország példáján keresztül, valamint a FIFA vonatkozó szabályozását is; sürgette az ítélkezés felgyorsítását és a büntetési tételek emelését, új jogintézmények megalkotását, amelyekkel igyekezett a pályáktól távol tartani az elítélteket. Külön is foglalkozott a beléptetés kérdéskörével, illetve a létesítményen belüli fizikai elkülönítést biztosító eszközök, különösen a kerítés használatának fontosságára hívta fel a figyelmet. A pálya védelme érdekében az úgynevezett tilos vonal segítségével határozta meg a védett területeket, amelynek átlépése automatikusan szigorú büntetéseket vont maga után. Napjainkban a képzeletbeli tilos vonal átlépése, amely a nézőktől elzárt területre való belépést jelenti, bűncselekménynek minősül.³

A rendezvény és annak helyszíne lehetőséget biztosít mindazoknak, akiknek tömegre van szükségük ahhoz, hogy annak arcnélküliségüket kihasználva rendbontásokat, garázda cselekményeket hajtsanak végre. A fizikai közelség és az ellentétes szurkolótáborok elválasztása kedvez a garázda magatartásnak. Minél kisebb területre szorulnak

1 TÓTH Nikolett Ágnes: *Sportrendészet a sportigazgatás rendszerében*, Nemzeti Közszolgálati Egyetem, Államtudományi és Közigazgatási Kar, Budapest, 2019, 27.

2 *The Hillsborough Stadium Disaster Final Report*, <https://www.jesip.org.uk/downloads/hillsborough-stadium-disaster-final-report/> (letöltés ideje: 2022. 11. 10.).

3 *Uo.*, 28.

össze a szurkolók, annál nagyobb a belső nyomás és annál agresszívebbek a tömegben.⁴ Ez volt megfigyelhető a Taylor-jelentésben foglalt mérkőzések tekintetében is.

A Taylor-jelentés részletesen meghatározta a sportrendezvények biztosításának alapelveit és gyakorlatát Európában, egységesítve az elveket és az intézkedések rendjét. Jelentős hatással volt a magyarországi gyakorlatra is.

3. A footballhuliganizmus okai

Fontosnak tartom számba venni, hogy melyek a footballhuliganizmus okai, és hogy milyen előzmények, stadionkatasztrófák történtek az elmúlt évtizedekben, amelyek felhívták a rendezvénybiztosításban közreműködők figyelmét arra, hogy változtatni szükséges a kialakult gyakorlaton, és szükségessé vált új jogi normák megalkotása is. Az elégedettség, az elbizakodottság a biztonság legnagyobb ellensége – írta Taylor a sportrendezvények biztosítása kapcsán megélt tapasztalatairól szóló jelentésében, amely gyökeresen átalakította a szabályozást Európában.⁵ A stadion az erőszak színtere.

1960-ban a jogásztársadalom egy része a huliganizmust tartalmában és formájában közösségellenes életformának és magatartásnak tartotta. Hatósugarát tekintve a huliganizmus a fiatalság viszonylag szűk rétegére volt ebben az időben jellemző. „*A huliganizmus vonzerejét növelte az a romantikus vonzóerő, mely a fiatalok becsületes rétegei előtt is kedveltté tette.*”⁶ Ebben az időszakban a jogásztársadalom felhívta a figyelmet arra, hogy külön huligántörvény megalkotására lenne szükség. Az ilyen magatartást mint garázdaságot büntették, a huligánok cselekményei tökéletesen e tényállás hatálya alá vonhatók voltak már akkor is, hiszen a legjellemzőbb az volt, hogy a szurkolók egy része botrányosan viselkedett, amivel felháborodást és riadalmat keltett.⁷

A sportrendezvények biztosításával összefüggő kérdések összetársadalmi, jogi, rendészeti és morális problémákat vetnek fel. A footballhuliganizmus jelensége összetett és bonyolult összefüggéseket rejt magában. A szurkolók 94%-a a labdarúgó-mérkőzéseken fejt ki ilyen jellegű tevékenységet. Egyetlen más sportág sem képes egy-egy jelentősebb eseménye kapcsán rendszeresen, időszakonként visszatérően ennyire nagy tömeget megmozgatni, hiszen egy rangosabb mérkőzés rengeteg, nemritkán több tízezer ember érdeklődésére is számot tarthat. Egyetlen más sportágnál sem éleződik ki ennyire a szurkolótáborok közötti ellentét, amit erősít a stadionon belüli szeparáció, amely során az azonos csapat szurkolóit egy szektorban helyezik el, ami erősíti bennük az összetartozást, erősebbnek érzik magukat, ugyanakkor meglehetősen közel is vannak az ellenfél szurkolói, akikkel viszonylag kis területen vannak összezárva.⁸

4 VÉGH József: *A footballhuliganizmus pszichológiai kérdései*, Belügyi Szemle, 2001/12, 36–47., 36.

5 *The Hillsborough Stadium Disaster...*, i. m., 5.

6 *Garázdaság és huliganizmus. A huliganizmus elleni harc jogi eszközei*, Az Eötvös Loránd Tudományegyetem Lapja, 1960/31. (1960. 09. 24.).

7 *Garázdaság és huliganizmus...*, i. m., 182.

8 TÓTH Nikolett Ágnes: *A sportrendezvények biztosítása az elmúlt évszázad eseményeinek tükrében*, Gazdaság és Jog, 2017/1, 13.

4. Stadionkatasztrófák a nagyvilágban

A második világháború óta több mint hatvan stadionkatasztrófában ezerötszázan veszítették életüket. Többtucatnyi stadionkatasztrófa történt az elmúlt száz évben. A futballstadionokban rendszeresen megjelenő hatalmas tömeg a XX. század első éveiben megszülető új társadalmi jelenség. Csak háborús helyzetek, politikai tömegrendezvények, vallási ünnepek, kiemelkedő kulturális események, néha más sportágak versengései járnak ilyen hatalmas embertömeg jelenlétével. A zsúfoltság, az érzelmek túlzottan heves megjelenése, a rendbontások, sokszor a rendezési hiányosságok vagy a stadionok nem megfelelő állapota és nemegyszer a tragikus véletlen időről időre súlyos stadionbalesetekhez vezettek.⁹

A lepusztított esetek között tartjuk számon a következő tragikus végkimenetelű eseményeket:¹⁰ egy 1964-es esetben 318 ember halt meg Limában, egy Peru–Argentína mérkőzést követően, miután a rendőrség könnygázgránátokat vetett be a szurkolók ellen, akik menekülni kezdtek, de a stadion kijáratai le voltak lakatolva (a 318 halálos áldozat mellett több mint ötszázan szenvedtek súlyosabb sérülést); 127 ember halálát okozta Ghánában egy elszetett rendőrségi támadás 2001-ben, amikor a pánikba esett tömeg egymást taposta a kijutás érdekében (a legtöbb kapu itt is zárva volt); bizarr körülmények között veszítette életét 93 ember Nepálban 1988-ban, amikor egy Nepál–Banglades mérkőzés közepén hatalmas jégeső zúdult a stadionra, ami miatt a nézők menekülni próbáltak, de a tömeget a rendőrség ismeretlen okból feltartóztatta, majd visszafordította, így a tömeg egymást halálra taposta; egy eldobott cigarettacsikk okozott tüzet 1985-ben, amely miatt pár perc alatt porig égett az angol Bradford stadionjának egyik lelátója (ekkor a rendőrség kénytelen volt a pályára evakuálni a nézőket, de így sem kerülhették el a tragédiát, amely 56 halálos áldozattal járt).

Érdekes tény az előzőekhez kapcsolódva, hogy Magyarországon már 1948-ban, a Belügyminisztériumnak a rendőrség részére kiadott szolgálati szabályzatában is felhívták a figyelmet arra, hogy „*A sport- és versenypályák fából ácsolt nézőhelyén (lelátóin) a dohányzás tilos. Erre a tilalomra feltűnő módon elhelyezett táblákkal kellett a közönség figyelmét felhívni.*”¹¹

Skóciában két katasztrófa is történt. Az újonnan épített, fából készült tribün erős esőzés hatására elázott, és egy mérkőzés alatt összeomlott. Több száz szurkoló zuhant a mélybe, közülük 25-en nem éltek túl az esést. Az eset után hozott rendelet előírta a vasbetonból készített stadionokat az Egyesült Királyság területén. 1982-ben következett be Oroszország legsúlyosabb sportkatasztrófája Moszkvában. A Lenin Stadionban a létesítmény vezetése úgy döntött, hogy csak a nyugati és keleti lelátókat nyitja meg, mivel csak ezeken sikerült letakarítani a mérkőzés előtti napokban leesett havat. Páran átestek a korlátokon, és többeket magukkal sodortak. A láncreakció-szerű eseményben 66 szurkoló halt meg.¹²

⁹ *Uo.*, 14.

¹⁰ *Uo.*

¹¹ BM Szabályzat, 1948, 322.

¹² GYURKÓ Szabolcs: *Leomló lelátók, megvadult tömeg – Amikor a stadionok pokollá változtak*, <http://sport365.hu/nemzetkozi-foci,vilagfoci,leomlo-lelatok-megvadult-tomeg-amikor-a-stadionok-pokolla-valtoztak,19690> (letöltés ideje: 2022. 11. 10.).

Közismert a Heysel stadionban bekövetkezett tömegszerencsétlenség esete. Brüsszelben egyébként tapasztalt, rutinos rendezők vettek részt a sportrendezvények biztosításában. A belga belügyminiszter mozgósította a csendőrséget, a rendőrséget, a tűzoltóságot és a mentőket is. Több mint háromezer rendőr biztosította a stadiont, és készültségben állt a város teljes rendvédelmi apparátusa, hét mentőautó és egy orvosi összekötő kocsis is volt a stadionnál. A Heysel-tragédiát tehát a hetvenes-nyolcvanas években egyértelműen fokozódó futballhuliganizmus okozta. Angliában azóta is tömegek emlékeznek meg a csaknem harminc évvel ezelőtti tragédiáról, amely örökre megváltoztatta az angol labdarúgást. Véleményem szerint a jelentős jogszabályi és rendvédelmi változtatások következtében a labdarúgás újjászületett, és romjaiból egészen rövid idő alatt az egyik legsikeresebb európai üzletággá vált.¹³

Az Európa Tanács keretében 1985. augusztus 19-én egyezmény¹⁴ született a sportrendezvényeken, különösen a labdarúgó-mérkőzéseken megnyilvánuló erőszakról. Ennek elvei beépültek a magyar sporttörvénybe is. Ezért javasolta a bizottság, hogy a sportrendezvényeken váljon egyértelművé a rendező és a szervező felelősségének határa. Egyértelművé kellett tenni, hogy a rendőrség kizárólag közfeladat ellátása céljából vegyen részt a sportrendezvények biztosításában, illetve a megbomlott rend helyreállításában. Meghatározták, hogy a rendőrség az általa kockázatosnak ítélt sportrendezvény szervezője mellé egy vagy több rendbizont jelöljön ki, aki a rendezvény szervezésének és megtartásának időszakában a helyszínen felügyelheti a rendezvény biztonságával összefüggő jogszabályi előírások betartását, szükség esetén kezdeményezheti a rendőri erők beavatkozását. Úgy vélték, hogy a rendőrséget törvényben kell felhatalmazni arra, hogy – amennyiben a résztvevők magatartása a sportrendezvény biztonságos megtartását veszélyezteti, és a megbomlott rend másként nem állítható helyre – a rendezvényt befejezettnek nyilvánítsa, a rendbontókat kiemelve és eltávolítsa, vagy amennyiben ez nem lehetséges, a tömeget feloszlassa.¹⁵

5. A futballhuliganizmus kialakulása Magyarországon

A labdarúgás az a sport volt már a XX. század elején is, amely népszerűsége miatt különösen nagy tömegeket mozgatott meg, éppen ezért a futballmérkőzések felügyeleti szolgálatára jóval nagyobb figyelmet fordítottak.

„A mérkőzésekre kivezényelt tisztekre hárult a feladat, hogy kapcsolatot tartson és együttműködjön a pálya vezetőségével és a mérkőzés vezetőjével. Az ügyeletes tisztnak kellett értelemszerűen a kivezényelt karhatalmat a pályán megfelelően felállítani, különös

13 TÓTH: *Sportrendészet...*, i. m., 47.

14 *European Convention on Spectator Violence and Misbehaviour at Sports Events and in particular at Football Matches (ETS No. 120)*, <https://www.coe.int/en/web/conventions/full-list/-/conventions/treaty/120> (letöltés ideje: 2013. 03. 13.).

15 CSEPELI György, GÖNCZÖL Katalin, GYÖRGYI Kálmán és mtsai., *Vizsgálati jelentés a 2006. szeptember–októberi fővárosi demonstrációkkal, utcai rendezvarásokkal és rendfenntartó intézkedésekkel kapcsolatos eseményekről*, www.gonczolbizottsag.gov.hu/jelentes/gonczolbizottsag_jelentes.pdf (letöltés ideje: 2013. 03. 13.), 160–161.

figyelemmel a játékosok öltözőjéből a pályára vezető kijáratok biztosítására. A mérkőzésen részt vevő nézők köréből azokat, akik botrányos, sértő kifejezésekkel illették a játékvezetőt, a játékosokat, vagy durva játéokra próbálták ösztönözni a játékosokat, igazoltatták őket.”¹⁶

Lehetőség volt az eltávolításukra is a sportrendezvényen való részvételtől. Ha az ügyeletes tiszt azt látta, hogy a játéktéren olyan szándékos tettelegességek fordultak elő, amelyek a nézőterre is átterjedhettek, a mérkőzést beszüntethették. A kivezényelt rendőrök a felállítási helyüket akkor hagyhatták el, amikor a közönség, a nézők elhagyták a sportrendezvény helyszínét.¹⁷ A magyar királyi belügyminiszternek a „football-mérkőzéseken” tapasztalt durva játékmód megszüntetéséről szóló 84.447/1921. B.M. számú körrendeletében szó volt arról, hogy egyes labdarúgó-mérkőzéseken „*kíméletlen és durva játékmód kezdett meghonosodni, amely amellett, hogy súlyosan veszélyeztette a játékosok testi épségét, a nézőközönség kevésbé fegyelmezett részének lelkiületére is káros hatással volt*”, sokszor a közrendet is veszélyeztetve. A mérkőzéseket felügyelő játékvezető a rendelet értelmében köteles volt a mérkőzésre kirendelt ügyeletes rendőrtisztviselőnek a mérkőzés zavartalan menetére, illetőleg a rend fenntartására vonatkozó utasításait pontosan teljesíteni. Ellenkező esetben az ügyeletes rendőrtisztviselő jogosult volt a mérkőzés további folytatását azonnal beszüntetni. Fontosnak tartom megjegyezni, hogy a rendelet szólt arról is, hogy a labdarúgó-mérkőzésekre kirendelt ügyeletes rendőrtisztviselők – a lehetőséghez képest – az állomány sporthoz értő tagjai köréből kerüljenek ki.¹⁸

1922-ben zárt kapus mérkőzést rendeztek, amelyet az akkori országos rendőrfőkapitány rendelt el. 1937-ben a Ferencváros–Debrecen mérkőzésen 14 lovas és 10 gyalogos járőr 2 ezer szurkolót állított meg. 1937-ben az alábbi címmel jelent meg egy újságcikk: *Szervezzenek sportrendőrséget a futballpályák botrányainak megfékezésére.*¹⁹ Akkor a labdarúgó-mérkőzéseket látogató közönség indulatos magatartása annyira veszélyeztette a mérkőzések sportszerű lefolyását, hogy gyakran a közrendet és a személyes biztonságot is kockáztatták. Ezekhez a jelenségekhez természetesen hozzájárult egyes játékosok durva viselkedése is a pályán, ami felbosszantotta a közönség egy részét. Éppen ezért a futbalszövetség vezetősége és a rendőrség is elhatározta, hogy gátat fog vetni a jövőben a hasonló botrányos eseményeknek.²⁰ 1947-ben a Magyarország–Ausztria válogatottmérkőzésen történt kis híján katasztrófa. A Ferencváros Üllői úti sporttelepén a magyar labdarúgás 50 éves jubileumát ünnepelték. Több mint negyvenezen szorongtak az ennél kevesebb néző befogadására alkalmas falelátókon, majd a nyolc méter szélességben leszakadó lelátórészlettel együtt vagy kétszáz szurkoló zuhant a mélybe.²¹

16 Tóth Nikolett Ágnes: *Szemelvények a belügyi sport, a labdarúgás és a sportrendezvények biztosításának 20. század eleji történetéről*, Belügyi Szemle, 2021 (3. különszám), <https://doi.org/10.38146/BSZ.SPEC.2021.3.4> (letöltés ideje: 2022. 10. 22.), 66.

17 *A Rend*, 1921, 46.

18 Tóth: *Szemelvények...*, i. m., 62.

19 *Szervezzenek sportrendőrséget a futballpályák botrányainak megfékezésére*, Nemzeti Újság, 1937. 11. 10-i 255. szám, 9.

20 Tóth: *Sportrendészet...*, i. m., 35.

21 GYURKÓ: i. m.

1959-ben a pécsi Dózsa és a budapesti Vasas labdarúgó-mérkőzésén történt eseményekről készített jelentésben²² az szerepelt, hogy a labdarúgó-mérkőzés biztosítására a pécsi városi rendőrkapitányság vezetője előre elkészített terv alapján 37 közrendvédelmi szolgálatot teljesítő rendőrt és 25 önkéntes rendőrt vezényelt ki, két tiszt vezetésével. A rendőrök a rendet a felvonulás és a mérkőzés alatt az eligazítás alapján teljesen biztosították. A mérkőzés idején a pályán kb. 15 ezer fő jelent meg. A mérkőzés befejezésével a bíró magatartását elítélő szurkolók közül többen beugrottak a pályára, ezek közül az egyik vérmes szurkoló a bíróhoz szaladva megrázta őt. A rendőrök ugyancsak a bíró felé szaladtak, a pályára beugró személyeket a bírótól eltávolították, és biztosították a bíró sértetlen elvonulását. A pályán mind több polgári ruhás egyén jelent meg, és a bírót akarták támadni. A két rendőrtiszt a bírót minden támadástól megvédte. A tömeg felháborodottan tiltakozott a bíró magatartása miatt, és többen bekiabálták, hogy így vitték el a csapattól a Honvéd és a BVSC mérkőzésénél is a 2 pontot. Követelték, hogy a játékvezetők tárgyilagosan bíraskodjanak, és a pályán érvényesüljön végre a budapesti és vidéki csapatok között az egyenlő elbírálás. A tömeg oszlatását a kivezényelt rendőrökkel és önkéntes rendőrökkel a megyei főkapitányság közrendvédelmi osztályának vezetője hajtotta végre. Az elvtársak a jelentős számú tömeget rövid időn belül eltávolították a sportpályáról és az elvonulási útvonalról. A tömeg eltávolítása alatt a hangulat rendkívül parázs volt, és többen kiabálták, hogy a pártközpontnak és a kormánynak jelentik a sorozatos minősíthetetlen, sportszerűtlen bírói magatartásokat. A tömeget még nem távolították el teljesen, amikor a budapesti Vasas játékosait és kíséretüket a budapesti Vasas autóbuszával, a bírót és a pécsi játékosokat pedig a pécsi Dózsa autóbuszával elszállították. A két autóbuszt két rendőr biztosította. Útközben ismeretlen személyek a két autóbuszt megdobálták, azonban azokban komolyabb kárt nem okoztak. A mérkőzés befejezése után különböző szórakozóhelyeken, a pécsi Széchenyi téren és a város utcáin az emberek csoportokba verődtek össze, és igen ingerült hangon tárgyalták a bíró magatartását, és olyan hangok is voltak, hogy vidékre nem kell sport, tartsák meg Pesten, mert a vidéki munkás, úgy látszik, nem érdemli meg, hogy színvonalas sportot láthasson. A mérkőzések fokozottabb biztosítása érdekében szorgalmazták, hogy a Pécsi Vasutas Sportklub Elnöksége gondoskodjon a játékoskijárat sűrű dróthálóval való lefedéséről. A jövőbeni mérkőzésekre állandó hatósági biztosokat jelöltek ki. Szabályozták továbbá a rendőrök a mérkőzésen megjelenő sportvezetőknek a pályán való elhelyezkedését, valamint hogy ki léphet be a játéktérre. Az eddigi tapasztalatok szerint a botrányokat minden esetben a bírók elfogultsága robbantotta ki, nem pedig a csapat veresége. Tárgyilagos bíraskodás mellett, amikor a csapat vereséget szenvedett, egyetlen esetben sem volt botrány. A belügyminiszter-helyettest kérte meg a megyei rendőr-főkapitányság vezetője, hogy az illetékes sportszervek felé a Belügyminisztérium ezt vesse fel, miután most már sorozatosan botrányokhoz és rendőri intézkedésekhez vezet ez a probléma.²³

1968. április 13-án a Vasas–Egyetértés NB I-es labdarúgó-mérkőzés során az Egyetértés pályáján 20 rendőr biztosította a mérkőzést, és 6 közlekedési rendőr, 50 önkéntes rendőr, 2 nyomozó és 1 URH-gépkocsi is rendelkezésre állt. A pályán semmilyen

22 Lásd TÓTH: *Sportrendészet...*, i. m., 35–36.

23 *Uo.*

rendzavarás nem történt, azonban az egyik közeli kerékpárúton 80–100 fiatal vonult a város belseje felé a Vasas Klub zászlójával és a Vasas csapatát éltették. A gépkocsi vezetőjét megállásra utasította az egyik rendőr, és utasítást adott, hogy a vonuló tömeget osszlassák fel.²⁴

Megállapítható, hogy biztosítási hibák előfordulhattak évtizedekkel ezelőtt, amikor a sportrendészet jogszabályi háttére nem biztosított megfelelő alapot az intézkedésekhez, és ebben az időszakban még nem azonosították a futballhuliganizmus jelenségét. A futballhuligánok elődjeként egyértelműen említhető a belügyminiszter-helyettes 1954-ben kelt utasításában szereplő megnevezés, a magáról megfélemedezett néző. Így szerepelnek a jelentésben azok a „futballhuligánok”, akik fegyelmezetlenek a mérkőzéseken, és papírgyújtogatásba, úgynevezett „fáklyázásba” kezdenek, akiket a rendőrök azonnal igazoltattak, és felvették az adataikat.

„Ezek a cselekedetek nem egyeztethetők össze népi demokratikus országunk fejlett sportkultúrájával és lebecsülése azoknak a sportolóknak, akik már eddig is sok nemzetközi sikert arattak, és számtalan barátot szereztek hazánknak. Ezen túlmenően e sportszerűtlen cselekedetek komoly tűzveszélyt is idéznek elő. Az égő fáklyákkal veszélyeztetik egymás testi épességét, ruházatát, de ez a gondatlan cselekedet a nézőtér felgyújtását is eredményezheti. A papírgyújtásokból keletkező tüzek megelőzése érdekében elrendelte Győre József belügyminiszter-helyettes, hogy a sportpályákon szolgálatot teljesítő rendőrök és tűzoltók a legszigorúbban lépjenek fel a papírgyújtogatókkal szemben. Szerepelt az utasításban, hogy a mellékelt felhívást a megye nagyobb sportpályáin jól látható helyeken függesztessék ki.

Tulajdonképpen ez a pályarendszabályok elődjének is tekinthető.”²⁵ Ugyanebben az évben az akkori belügyminiszter-helyettes, Piros László av. altábornagy parancsában olvasható, hogy a belügyminiszter az Országos Rendőr-főkapitányság, a Budapesti Főosztály és a rendőriskolák feladatává tette a magyar–angol nemzetek közötti labdarúgó-mérkőzés biztosítását.

„Az Országos Rendőrkapitányság, a Budapesti Főosztály rendőri beosztottai és a rendőriskolák ezen feladatukat jól hajtották végre. A tervszerű munka, az alapos felkészülés és a fegyelmezett szolgálatellátás azt eredményezte, hogy a mérkőzés előtt és a mérkőzés ideje alatt rendzavarás nem történt. A dolgozók meg voltak elégedve a rendőrség tevékenységével. A szolgálatban lévő rendőr elvtársak becsületesen, fegyelmezetten és udvariasan látták el szolgálatukat, ezért az Országos Rendőrkapitányság, a BM Budapesti Főosztály, valamint a rendőriskolák azon beosztottait, akik a biztosítás előkészítésében és végrehajtásában részt vettek, dicséretben részesítették.”²⁶

Akadtak tehát a rendezvénybiztosítás során elért sikerek is.

24 Uo.

25 A Magyar Népköztársaság belügyminiszter-helyettesének 13. számú utasítása, Budapest, 1954. szeptember 16.

26 A Magyar Népköztársaság belügyminisztere I. helyettesének 26. számú parancsa, Budapest, 1954. május 24.

6. A futballhuliganizmus a 20. század második felében

A Magyar Népköztársaság belügyminiszter-helyettesének 1964-ben kelt utasítástervezete utal rá, hogy már ebben az időben is a biztosítások végrehajtása terén különböző gyakorlatok alakultak ki. Egyes rendezvények biztosításánál hiányzott a tervszerűség, ami csökkentette a rendőri intézkedések hatékonyságát. Már ekkor is a rendezők feladata volt a rend fenntartása. A sportegyesületek és rendezvények felelősei voltak kötelesek gondoskodni a megfelelő számú rendező munkába való bevonásáról. A rendezők kötelesek voltak a rendet fenntartani, minden rendbontást megakadályozni, és szükség esetén a rend helyreállításához a rendőrség segítségét kérni.²⁷

1964-ben a sportrendezvények biztosítására az illetékes rendőri szervek egységes biztosítási tervet voltak kötelesek készíteni. A biztosítási terv, amelyet az illetékes rendőri szerv vezetője hagyott jóvá, az alábbiakat tartalmazta: a rendezvény tárgyát, helyét, idejét, a rendező nevét, a biztosítás parancsnokát, tartózkodási helyét, a részt vevő rendőri erők létszámát, feladatait, a tartalék létszámát és elhelyezését, a rendezők létszámát, az előállítás helyét.²⁸

A Népstadionban 1965. november 10-én megtartott Budapesti Honvéd – Prágai Dukla, majd az ezt követő FTC–Panathinaikos labdarúgó-mérkőzésre a Budapesti Rendőr-főkapitányság biztosítás céljából a tartalék Z1j. géppisztolyos századai közül, valamint egy akkor elkezdődött háromnapos tanfolyam létszámából 50 rendőrt, 1 URH-járőrt, valamint 4 lovas járőrt vezényelt ki. Részt vett a biztosításban a BRFK központi állományából 10 operatív munkatárs. A Budapesti Honvéd – Prágai Dukla mérkőzés mindkét félideje rendben, rendzavaró esemény nélkül zajlott le. A második mérkőzés megkezdésekor a Népstadionban kb. 12 ezer néző tartózkodott. A mérkőzés ideje alatt, majd annak befejezése után a nézőközönség között tartózkodó – többségében már évek óta Magyarországon élő – görögök rendzavaró magatartást tanúsítottak. A biztosításban részt vevő rendőri egységek a rend helyreállítására az alább ismertetett intézkedéseket tették.

Az első rendzavarás a mérkőzés első félidejének megkezdésekor történt, amikor Andreas Katarinas 39 éves görög állampolgár, athéni ügyvéd egy Olaszországban vásárolt kisméretű rakétapisztollyal zöld fényű rakétát lőtt fel. Nevezettet a második félidő megkezdése után a biztosításban részt vevő rendőrök a tömegből kivezették. Az igazoltatásra vonatkozó felhívásnak csak vonakodva tett eleget. Adatainak feljegyzése után elbocsátották. A rakétapisztolyt az URH-járőr parancsnoka, Szopkó József r. fhdgy. elvette. A rendőri intézkedés után a mérkőzés ideje alatt további rendzavarásra nem került sor. A befejezés után az FTC játékosai elhagyták a játéktérre, azonban a görög együttes tagjai nem vonultak le a pályáról. Ezt látva a budapesti görög kolónia jelen lévő 80–100 fős csoportja átugrott a korláton, és behatolt a pálya területére. Elsőként Andreas Kalogeropoulos görög fotóriporter lépett a játéktérre, majd őt követték a különböző szektorokban elhelyezkedő csoportok. A biztosításban részt vevő rendőri egységek tartalékának parancsnoka

27 A Magyar Népköztársaság belügyminiszter-helyettesének utasítástervezete, Budapest, 1964.

28 Tóth: *Sportrendészet...*, i. m., 38.

felszólította a tömeget a pálya elhagyására. Miután a felszólítás eredménytelen maradt, 12 rendőr oszlató sorfalat alkotott, és ismét felszólította a tömeget a játéktér azonnali elhagyására. Az ismételt felszólításra sem reagáltak, hanem továbbra is a játéktéren maradva integettek társaik felé, hogy ők is jöjjenek be. Miután a felszólítás eredménytelen maradt, a rendőrök használták a gumibotot. Ennek során – a pályán tartózkodó tömegből – mintegy 4-5 személyt gumibotokkal megütöttek. A gumibot alkalmazásának eredményeként a tömeg megtorpant, majd részben futásban, részben gyorsított lépésben elhagyta a pályát. Az oszlató sorfal lassú léptekkel haladt a tömeg után, nem üldözve azt, s ekkor már a tömegben senkit nem bántalmazott. Újabb gumibothasználatra nem került sor. A népstadion lelátóin helyet foglaló közönség a rendőri intézkedéssel – a tömegnek a pályaterről történő eltávolításával – egyetértett, amit tapssal juttatott kifejezésre. A rendőri intézkedést Andreas Kalogeropoulosz görög újságíró lefényképezte, ezért utasítást adtak az előállítására és a filmek előhívására.²⁹ Az eset kivizsgálásáról feljegyzés készült, amely tartalmazta azt, hogy a görög újságíró nem készített képeket, ennek ellenére azonban a filmet előhívták, más egyéb intézkedésre nem került sor.³⁰

Egy 1965-ben a Belügyminisztériumban kelt üggyirat szerint – amelyet valamenynyire megyei és a Budapesti Rendőr-főkapitányság vezetője is megkapott – az országban a sportrendezvényeken rendezavarások történtek.

„Egyes rendbontó elemek a sport kereteit, a rendezvényen megjelent tömegeket használják fel zavarkeltésre, provokációra, aminek következtében rendőri intézkedések váltak szükségessé. Az egyes rendezvények zavartalan lefolyásának biztosítása érdekében szükséges tervszerű, összehangolt – a rendezvény jellegétől függő – biztosítások megszervezése és rendőri karhatalmi erők vezénylése. A biztosítási feladatok végrehajtására parancsnokként alkalmas tiszteket kell kijelölni. A biztosításban részt vevő rendőröket el kell igazítani a határozott, udvarias, bátor magatartásról, a törvényes intézkedésekről a rendbontások megelőzése, illetve megakadályozása és megszüntetése érdekében.”³¹

„Az utóbbi időben egyes budapesti és vidéki sport- és kulturális rendezvényeken – különösen az FTC sportrendezvényein – több esetben fordult elő közbiztonságot és közrendet sértő tevékenység. Nem egy esetben szervezeten és erőszakos módon léptek fel a rendőri egységekkel szemben, és a rendbontók a politikai, illetőleg faj és felekezet elleni izgatás bűncselekményét is elkövették. Megállapítható, hogy a sport- és kulturális rendezvényeken előfordult rendezavaró cselekményeket elsősorban fiatalkorúak, büntetett előéletű, garázda magatartást tanúsító személyek követték el. E személyek között találhatóak voltak politikai elitáltak, nyilas vezetők, reakciós egyházi személyek, valamint ellenforradalmárok is. A rendezavaró cselekmények megelőzésére, megszakítására és felderítésére a jelenlegi rendőri intézkedések nem elég hatékonyak, szükséges ezért a BM. II. és III. Főcsoportfőnökség szervei részére összefüggő feladatok megjelölése, valamint egységes irányelvek meghatározása a közrend és közbiztonság további szilárdítása céljából. Figyelemmel kell kísérni, hogy az egyes nyugati államok követségei vagy szervezetei részéről milyen érdeklődés mutatkozik

29 *Jelentés Benkei András belügyminiszternek*, Budapest, 1965. november 15.

30 *Feljegyzés*, Budapest, 1965. november 13.

31 *A Belügyminisztérium II./II. Csoportfőnökség sport- és egyéb rendezvények biztosítása tárgyában írt levele*, Budapest, 1965. október 29.

a sport- és kulturális rendezvényeink – különösképpen az FTC sportrendezvényei – iránt. A veszélyes bűnözők közül fokozott ellenőrzés alá kell vonni azokat, akik a sportrendezvények rendszeres látogatói, az ott tanúsított magatartásuk megállapítása, illetve ellenséges, rendezavaró tevékenységük megakadályozása céljából. Fel kell mérni azon üzemeket, ahol büntetett előéletű személyek sportrendezvények látogatása céljából csoportosulnak, és a sportrendezvényeken rendbontó magatartást tanúsítanak. A csoportok felszámolására intézkedéseket kell tenni. Az eddigi tapasztalatok azt mutatják, hogy egyes egyetemeken, középiskolákban és ipari tanintézetekben a hallgatók, illetve a tanulók fokozott aktivitást fejtenek ki a sportrendezvények, különösen az FTC labdarúgó-mérkőzések látogatásával kapcsolatban. Fel kell deríteni azokat a személyeket, akik rendbontás céljából egyetemistákat, diákokat, ipari tanulókat mozgósítanak, toboroznak a sportrendezvényekre.”³²

A sport- és kulturális rendezvények biztosításának szabályozása tárgyában kiadott miniszteri utasítás összeállításához elkészített javaslat egyik pontja a sportrendészeti nyilvántartás elődjének tekinthető, hiszen szerepel az anyagban az, hogy azokról a személyekről, akik a sportrendezvényeken állandóan rendezavaró magatartást tanúsítanak, jegyzéket kell készíteni. A jegyzékben szereplő személyeket olyan sportesemények előtt, amelyeken rendezavarás várható, az illetékes kerületi, járási, városi kapitányságok részesítsék rendőri figyelmeztetésben. Az is felmerült fontos témaként, hogy a sport- és kulturális rendezvényekkel kapcsolatosan előforduló rendbontó cselekményeket évenként elemezni kell, és azok megelőzésére, megszakítására, felderítésére javaslatokat, módszereket kell kidolgozni.

A Magyar Népköztársaság belügyminiszterének 1966. évben kelt BM-rendelet-tervezete a sportrendezvények bejelentési kötelezettségéről és rendjének biztosításáról szolt. Rendelkezett arról, hogy sportrendezvényeket csak engedély alapján szabad szervezni és megtartani. Olyan rendezőket, jegyszedőket kell alkalmazni, akik képesek a sportpályákon és a nézőtéren a sportszerű légkört, a rendet, a sportolók és a nézők testi épségét biztosítani, a rendbontókat, fegyelmezetleneket rendre utasítani, szükség esetén a helyszínről eltávolítani és ehhez a rendőrség segítségét kérni. Nagyobb mérvű rendezavarás esetén – amennyiben azt a rendezők (jegyszedők) saját erejükből megszüntetni nem tudják – a rendőrség közreműködését kell kérni és igénybe venni a rend helyreállítására. Az illetékes rendőrhatóság a tervezett sportrendezvény megtartását megtilthatja, ha a rendező sportszervek az engedélyezési eljárással kapcsolatos kötelezettségüknek nem tesznek eleget, illetve a vonatkozó MTS-szabályzatban meghatározott biztonsági rendszabályokat nem tartják be. A már megkezdett sportrendezvény megtartását a rendőrség felfüggesztheti vagy beszüntetheti, ha a rendezvény színhelyén nagyobb mérvű, a sportolók vagy a közönség testi épségét veszélyeztető rendezavarás történik. Azt, aki a rendeletben foglalt szabályokat megszegte, szabálysértés miatt, a 37/1962. (IV. 29.) Korm. sz. rendeletben foglaltakat figyelembe véve ezer forintig terjedő pénzbírsággal lehetett sújtani.³³

32 *Javaslat a sport- és kulturális rendezvények biztosításának szabályozása tárgyában kiadandó miniszteri utasítás összeállításához*, BRFK 2. sz. melléklet (50–460/14–1965), Budapest, 1965. november 20.

33 *BM rendelettervezet*, Budapest, 1966.

1969-ben Tatabányán, a budapesti Vasas és a tatabányai Bányász labdarúgó-mérkőzésén intézkedésre volt szükség. A mérkőzésre 300–400 Vasas-szurkoló utazott el Tatabányára. A labdarúgópályára történő belépésükkor a rendezők néhány szurkoló esetében nehezményezték, hogy rúddal ellátott Vasas-zászlókkal szándékoztak a pályára belépni. A rendezők, hivatkozva az akkor érvényben lévő MLSZ-rendeletre – amelyre egyébként a pályán több jól látható figyelmeztető tábla is felhívja a szurkolók figyelmét –, megakadályozták az egyméteres zászlórudakkal a pályára való belépésüket. Emiatt a pálya bejáratánál csoportosulás és a szurkolók, valamint a rendezők között éles szóváltás alakult ki. A rendezőség segítséget kért a Városi Rendőrkapitányságtól, ahonnan nagyobb létszámú rendőr járőr jelent meg a helyszínen. A csoportba verődött Vasas-szurkolók közül az újabb figyelmeztetés után is hangoskodó négy fiatalembert előállították a Városi Rendőrkapitányság Ügyeletére. A náluk lévő zászlórudakat elvették, majd figyelmeztetés és kioktatás után a kapitányság épületéből őket elbocsátották. A mérkőzések befejezése után a pályáról távozó tömeg elvonulását irányító egyik URH-gépkocsizó járőr azt észlelte, hogy az egyik személygépkocsi jobb oldali ablakaiból két darab egy méter hosszúságú Vasas-zászlót nyújtottak ki, és a gépkocsi így vett részt a forgalomban. A járőr vezetője a közlekedés biztonságára nézve veszélyesnek tartotta a zászló kinyújtását, ezért a gépkocsi után menve azt megállította azzal a szándékkal, hogy a gépkocsi vezetőjét figyelmeztesse, és felhívja a zászló bevonására.³⁴

A hetvenes-nyolcvanas években is előfordultak negatív szurkolói megnyilvánulások, az FTC és az Újpest mérkőzésein a leginkább. Az akkori helyzet értékelésére a gyermek-, ifjúsági és sportminiszter szakértői bizottságot kért fel. A munka során megállapították, hogy a footballhuliganizmus összetett társadalmi probléma, amelyet nem lehet kizárólag rendészeti eszközökkel orvosolni. A jelentés felhasználásával az akkori kormány egy cselekvési programot dolgozott ki, majd ennek alapján elfogadták az 1071/2003. (VII. 18.) Kormányhatározatot, amely határidőkkel és felelősökkel határozta meg az egyes tárcák által végrehajtandó feladatokat.

Az Európai Rendőr Akadémiával közösen a kilencvenes években egyébként a nagy tömegrendezvények tanulmányozása során a beléptetőrendszerek tapasztalatait előremutató javaslatok kíséretében osztották meg egymással a rendőr szakemberek, ami szintén nagy hatást gyakorolt a rendezvénybiztosítási elvekre.

1990. március 10-én, a Váci Izzó – FTC NB I-es labdarúgó-mérkőzés utáni rendezvényt szokták megjelölni azon eseményként, amelynek során Magyarországon is kialakult a footballhuliganizmus jelensége. A bekövetkezett események hatására az ORFK és a BRFK szorosabb együttműködési kapcsolatot alakított ki a Magyar Labdarúgó Szövetséggel. Ennek keretében 1990-ben négy NB I-es labdarúgóklub, a Népstadion és intézményei, valamint az ORFK és BRFK részvételével megalakult az Állandó Biztonságtechnikai Bizottság. A bizottság döntött arról, hogy melyek legyenek a legszükségesebb biztonsági előírások, többek között, hogy a létesítményt egy 2–2,5 méter magas, szilárd anyagból készült külső kerítésnek kell körülvennie, a játékoskijárót elzáró oldalkerítés legalább 2,2 méter magas és fölül is zárt legyen. Ezzel egyidejűleg megjelent az

34 *Németh Nándor r. ezredes jelentése rendőri intézkedésekről Benkei András belügyminiszternek (415/1969. Ált.).*

országos rendőrfőkapitány általános szakmai helyettesének 1/1990. számú intézkedése a sportrendezvények rendőri biztosításáról. Fő feladatként meghatározták, hogy a rendőrfőkapitányok a biztosítási tapasztalatokat figyelembe véve vizsgáltassák felül, hogy a labdarúgópályák és egyéb sportlétesítmények megfelelnek-e a biztonsági előírásoknak. Megállapítást nyert, hogy a sportrendezvényre rendőri biztosítást kell szervezni, ha azt a rendező szerv kéri. Érdekesség, hogy az országos rendőrfőkapitány közbiztonsági helyettese külön rendelkezett az 1/1991. ORFK KBH intézkedésben a Ferencvárosi Torna Club labdarúgócsapata mérkőzéseinek rendőri biztosításáról. Az 1900-as évek végén a rendezvénybiztosítások értékelése során az ORFK vezetői megállapították, hogy az egyre nagyobb tömegekben előforduló és egyre erőszakosabb szurkolói magatartás elleni még hatékonyabb rendőri fellépés érdekében szükséges a rendőrök csapaterőben történő megjelenését minden részletre kiterjedően szabályozó norma kidolgozása. Így született meg a 11/1998. ORFK utasítás. Ez a norma meghatározta a rendőri műveletek tervezése, végrehajtása során végzendő parancsnoki feladatokat, a biztosítási tervek alaki-tartalmi követelményeit, a létrehozható szolgálati csoportokat, az alkalmazható taktikai eljárásokat.³⁵

Magyarországon szerencsére haláleset labdarúgó-mérkőzéssel összefüggésben még nem következett be.

7. Zárógondolatok

Elmondható, hogy a rendszerváltás előtt az ellenőrzött társadalomban a sportpályák lelátóin és környékén garázda cselekmények nagyon ritkán fordultak elő, azokról is ritkán számolt be az ellenőrzött média. A rigmusok is szalonképesebbek voltak. A rendszerváltást követően megszorodtak a sportpályák nézőterein az erőszakos cselekmények. A média sem hallgat már az eseményekről, igaz, a beszámolóik sokszor bulvár stílusúak, szenzációhajhászak. Sajnos az erőszak a szabad idő eltöltésének egyik formája lett.

Összefoglalásként megállapítható, hogy a rend minden társadalom számára alapvető érték, a sportrendezvények biztonságos lebonyolítása bizonyosan kiemelt feladat lesz, amíg világ a világ hazánkban és a nagyvilágban is.

Irodalomjegyzék

1. CSEPELI György, GÖNCZÖL Katalin, GYÖRGYI Kálmán és mtsai., *Vizsgálati jelentés a 2006. szeptember-októberi fővárosi demonstrációkkal, utcai rendezvarásokkal és rendfenntartó intézkedésekkel kapcsolatos eseményekről*, www.gonczolbizottsag.gov.hu/jelentes/gonczolbizottsag_jelentes.pdf (letöltés ideje: 2013. 03. 13.).

35 TÓTH: *Sportrendészet...*, i. m., 42.

2. GYURKÓ Szabolcs: *Leomló lelátók, megvadult tömeg – Amikor a stadionok pokollá változtak*, <http://sport365.hu/nemzetkozi-foci,vilagfoci,leomlo-lelatok-megvadult-tomeg-amikor-a-stadionok-pokolla-valtoztak>, 19690 (letöltés ideje: 2022. 11. 10.).
3. TÓTH Nikolett Ágnes: *A sportrendezvények biztosítása az elmúlt évszázad eseményeinek tükrében*, Gazdaság és Jog, 2017/1.
4. TÓTH Nikolett Ágnes: *Sportrendészet a sportigazgatás rendszerében*, Nemzeti Közszerződési Egyetem, Államtudományi és Közigazgatási Kar, Budapest, 2019.
5. TÓTH Nikolett Ágnes: *Szemelvények a belügyi sport, a labdarúgás és a sportrendezvények biztosításának 20. század eleji történetéről*, Belügyi Szemle, 2021 (3. különszám), <https://doi.org/10.38146/BSZ.SPEC.2021.3.4> (letöltés ideje: 2022. 10. 22.).
6. VÉGH József: *A futballhuliganizmus pszichológiai kérdései*, Belügyi Szemle, 2001/12.
7. *** *A Belügyminisztérium II./II. Csoportfőnökség sport- és egyéb rendezvények biztosítása tárgyában írt levele*, Budapest, 1965. október 29.
8. *** *A Magyar Népköztársaság belügyminisztere I. helyettesének 26. számú parancsa*, Budapest, 1954. május 24.
9. *** *A Magyar Népköztársaság belügyminiszter-helyettesének 13. számú utasítása*, Budapest, 1954. szeptember 16.
10. *** *A Magyar Népköztársaság belügyminiszter-helyettesének utasítástervezete*, Budapest, 1964.
11. *** *A Rend*, 1921.
12. *** *BM rendelettervezet*, Budapest, 1966.
13. *** *Feljegyzés*, Budapest, 1965. november 13.
14. *** *Garázdaság és huliganizmus. A huliganizmus elleni harc jogi eszközei*, Az Eötvös Loránd Tudományegyetem Lapja, 1960/31 (1960. 09. 24.).
15. *** *Javaslat a sport- és kulturális rendezvények biztosításának szabályozása tárgyában kiadandó miniszteri utasítás összeállításához*, BRFK 2. sz. melléklet (50–460/14–1965), Budapest, 1965. november 20.
16. *** *Jelentés Benkei András belügyminiszternek*, Budapest, 1965. november 15.
17. *** *Németh Nándor r. ezredes jelentése rendőri intézkedésekről Benkei András belügyminiszternek* (415/1969. Ált.).
18. *** *Szervezenek sportrendőrséget a futballpályák botrányainak megfékezésére*, Nemzeti Újság, 1937. 11. 10-i 255. szám.
19. *** *The Hillsborough Stadium Disaster Final Report*, <https://www.jesip.org.uk/downloads/hillsborough-stadium-disaster-final-report/> (letöltés ideje: 2022. 11. 10.).